

وارث شاہ دی داستان دبیر پنجاب لا انساٹیکو پیڈیا
21- جانن پاؤ

وارث شاہ پنجاب دا عظیم تے افغانی شاعر اے تے اوہی لکھی
"دبیر" داستان دینارنے وڈے ادب و سچ ہونہ اے۔ ایس نون علاوہ
وارث شاہ دی لکھی پیر نون "دیوان پنجاب" تے "انساٹیکو پیڈیا
آف پنجاب" وی آکھیا جانہ اے۔ دبیر وارث شاہ نون "منی ایچر
آف پنجاب" کہناری غلط نہیں ہونے لکھوں جے وارث شاہ نے
اپنے پورے عہد تے عہد دی تاریخ نون اپنے ایس اگلے شاہکار و سچ
ہمیشہ لئی محفوظ کر دتا اے۔

"دبیر" انساٹیکو پیڈیا آف پنجاب:

انساٹیکو پیڈیا جیہی عمر پزیر کتاب نون کہتے ہن جہیدے و سچ
لکھے ملک یا خاص تہذیب و تمدن بارے ہر طرح دی جانکاری نون
ابجدی ترتیب نال عمر پزیر لکھے محفوظ کیا ہوتے۔ وارث شاہ نے
پنجاب دی تہذیب و ثقافت تے تمدن نون ہر ہر حوالے نال
"دبیر" و سچ بیان لکھے ہمیشہ لئی محفوظ کر دتا اے۔ حسین شاہ دبیر
وارث شاہ بارے آکھتے ہن:

"رب نہ کرے جے کدے پنجاب اپنی ہر شکل گوار لوے
پر 'دبیر' سچ رہوے تے دبیر دی گوء بنھ کے پنجاب
دی ہر شکل او سے روپ و سچ اُساری جاسکدی اے
جہیٹرا روپ پنجاب دا اصل روپ اے"

جے شک 'دبیر' اک جیہی پو تر تخلیق اے پئی ایہہ جہوں تیکر
زندہ رہوے گی او دوں ناپن ماں پو لئی تے ولین پنجاب اپنی
لمبری آن پان تے شان نال ہسہ کھیڈ دا، جہید نہا جاگد تے
صو جاں ماں دار رہوے گا۔

در پیر" وارث شاہ دی تخلیق نوں اج 17/1 ماہ 2، وچ 250
 سال مکمل ہو گئے ہیں پر اپنی شہرت سے مشہور ہی ہوج گئی
 فرق نہیں پایا۔ اپنی ہاں کی وجوہات میں جہناں و جہوں کچھ
 داعی وادرج ذیل ہے:

”پیر“ وارث شاہ دی باقی قصیاں وچ اچھتیا:

وارث شاہ پیر دا قصہ لکھن والا پہلا شاعر نہیں بہن
 تیکر کئی شاعر اپنی قصہ نظم کر چکے ہیں پر وارث شاہ اپنے عنقر
 انداز ہیاں پاروں اج وی ایسے نالوں نمایاں ہے وارث شاہ
 توں پیر دا قصہ لکھن والے کچھ ایہ شاعران دے نال
 دمودر داس دمودر کھری، احمد گجر، پراغ اعدوان تے حافظ
 شاہ جہاں متبل ہیں پیر نو وی وارث شاہ دا ای قصہ کیوں
 مشہور ہو یا؟ وارث شاہ ”پیر“ وچ آئندہ ہے:

یاراں سال نوں آن سوال کیتا، عشق پیر دا لڑاں بنا پتے جی
 ایں پیر کی جھوٹ دا بیہ قصہ، جیہ سوہنی نال سنایے جی
 نال عجب بہار دے شعر کرے، رانجھے پیر دا میل ملا پتے جی
 یاراں نال مجالساں وچ بہے، منرا پیر دے عشق دا پاپتے جی

وارث شاہ نے یاراں دو سوال دی فرمائش تے پیر دا قصہ لکھیا۔ بلاشبہ
 وارث شاہ فن شاعری وچ غیر معمولی شہرت رکھدا ہوں گا تہ ای
 اوہدے دو سوال تے اوہنوں قصہ لکھن دی فرمائش کیتی۔ وارث شاہ
 اپنی قصہ لکھنے تے صرف قصہ پیر نوں انجلاں شاہکار بنا دتا سگوں
 آپ دی اپنی بدولت ریندی دینا تیکر امر بتو گیا۔ وارث شاہ
 تے لکھواری سوچ کے ایں اوکھے ک نوں ہتھ پایا ہوں گا لکوں جے اوہدے
 کچھ پیر دا قصہ لکھن والے چار وڑے شاعر موجود سن۔ اوہنے
 فریاد نالوں کئی تدبیراں کر کے نہ صرف نالوں گلاب دے پھل ورتا
 سچرا قصہ تخلیق کیتا سگوں پھل دا عطر نچوڑ کے اوہنوں آن والیاں
 سمیاں کی محفوظ وی کر چھوڑیا:

حکم من نے سبناک پیاریاں دا، قفہ عجب بہار دا جوڑیا اے
 فقرہ جوڑے خوب درست آیتا، نوال پھل گلاب دا توڑیا اے
 بہت جیتو دے سچ تدبیر کرے، فرہاد بہاڑ نوال چھوڑیا اے
 سہادین کے زبب بنادتا، جیہا عطر گلاب چھوڑیا اے

وارث شاہ نوال اپنے لکھے قفے تے مران سی کیوں ہے اوہنڈہ قفہ ای نہیں
 لکھیا سگول پورے پنجاب دی تاریخ نوال قفے دے اوہنڈہ سچ بیان
 آیتا۔ ایس قفے دا انتخاب وارث شاہ نے لوکاں دی دلچسپی تے عوامی
 مقبولیت پاروں آیتا سی تاں ہے اوہنڈیاں لالال زبان زد عوام ہوجان
 چھوڑیاں بلاشبہ آج وی ہر اک دی زبان اُٹے پئیں۔ وارث شاہ جے کوئی
 تاریخ دی کتاب لکھد اتے یقیناً آج تک گنہا می دے بینریاں وچ
 گواچ گئی ہوندی۔ اوہنڈے اپنا فن پارہ نقاداں موہرے بڑے مخزنال
 پیش آیتا۔

پیر کہ شہر دی آپ کر لیں شاعر گھوڑا پھیریا وچ نخاسن دے میں
 پڑھن گھرو دلیں وچ خوش ہو کے پھل بیجیا واسطے باس دے

وارث شاہ نے آپ اپنی شاعری نوال پڑھن شاعری تے
 در شہوار موہتیاں دی لٹری تک آکھ دتا اے جیہنوں پڑھن، سنن
 مگروں لوکی نہ صرف خوشی حاصل کر دے سگول اٹھارے ویں صدی
 دے پنجابی کلچر بارے وی جانکاری حاصل کر دے پئیں؛

ختم رب دے کرمانال ہوتی فرمایش پیارڈے یاردی سی
 ایسا شہر آیتا پڑھن موزوں جیہیاں موہتیاں لٹری شہوار دی سی
 جو کوئے پڑھے سو بہت خورد بند ہووے واہ وایہہ خلق لکار
 دی سی

قصہ ہیر دا عہدہ:

واردت شاہ نے اپنے قصے ذرا عہدہ و راج دے عطا اللہ رب تعالیٰ دی محمد
نعت رسول مقبول، منقبت ہیران پیزتے قوج بابا نزیہ تولا بنویا اے۔
وٹگی پاروں دو در مصرے علاقہ تروہ
حمد باری تعالیٰ دی وٹگی ویکھو:

اول حمد خدادا ورد کجئے، عشق ایتا شو جگ دامول میال
پہلوں آپ ہی رب نے عشق ایتا، مستوق ہے نبی رسول میال
نعت رسول مقبول وچ حدیث قدسی دا حوالہ ویکھو:

مڑوتی نعت رسول مقبول توالی، جیں دے حق نزول لو ارب ایتا
خاکی آکھ تے مرتبہ وڈا دتا، سبھ خلق دے عیب تھیں پارس
بابا نزیہ تلی لکھی منقبت دا ادھا مصرعہ ”دکھ درد پنجاب دا دُور ہے جی“
اوہناں دیاں اسلامی تے پنجابی ادبی خدمتاں دے نال نال دیں پنجاب
نال محبت یعنی اوہناں دی وطن پرستی اُتے وی چائن کھلاردا اے:
ع شکر گنج نے آن مقام ایتا، دکھ درد پنجاب دا دُور ہے جی
پنجاب دی تہذیب و ثقافت دی غائتدی:

واردت شاہ نے ”ہیر“ دا قصہ شروع کرن لگیاں بھہ توں پہلے پنجاب
دی تہذیب و ثقافت تے رسول دی تعریف بڑی خوب لودرتی نال مز
اک بند وچ بیان کیتی 21۔ ایں کلمے بند تولا واردت شاہ دی دیں
پنجاب نال محبت دا وی بند لکدا 21۔ اوہناں صرف چار مصرعیاں
وچ رانجھے تے رانجھا فیوم دے لوکاں راہیں پنجاب دے گھر و جواناں
دارہین سہن، ہٹھاٹھ پٹھاٹھ تے ہٹھیاں و شوکت ہٹیاں کرن دے نال
نال لوکاں دی خدمت سالی دا وی پھر وال ڈکڑ کھرتا اے۔ جیہا لفظ آدائی دی
حدیث دیں پنجاب دی تعریف کیتی اے تے تخت ہزارے تولا بہشت
دا ٹکڑا آکھ گئے ہن:

اب تخت ہزار یوں گل بختے، جتھے رانجھیاں رنگ مچایا اے
 چھیل گھر وعت اور بیلڑے نہیں، نڈر اُکھتیں اُک سوایا اے
 والے، کد کئے، مندرے، کجھ لنگس، نوال ٹھاٹھ تے ٹھاٹھ چڑھایا اے
 کہی صفت ہزارے دی آکھ سعال، گدیا بہشت زمین تے آیا اے
 پنجاب وچ دن چڑھن تے گالو لال دیاں صبح سو پیر دیاں صبر و صیانت دی
 منظر نگاری وارث شاہ نے جس مہارت نال کیتی اے اوہی دوجی
 مثال کدرے پنجابی ادب وچ نہیں ملدی:

چٹری جو ہلدی نال جان نثرے پاندھی، پتیاں دُرورے وچ
 عدھانیاں نی

ہوتی صبح صفاق جدول آن روشن، تہوں لالیاں آن چھرا نیاں نی

عورتاں دے حقوق دی نمائندگی:

وارث شاہ دی ”پیر“ وچ پیر دے کردارنوں جے پنجاب دیاں عتیاراں
 تے سو انیاں دا استعمار سمجھدیاں پوریاں اوس سکھے دیاں عورتاں دے
 حقن دی گل بات تے آواز اُٹھیا چارے نال غلط نہیں پھوے گا۔ پیر دی
 زبردستی دی شادی تے احتجاج توں پتہ لگدا اے پئی خانہ انی سٹیٹس تے
 چالیہ ادال، وراثتیاں دی سبانبہ سنبھال پادروں گٹریاں دی عمر فی حدے
 خلاف اوہنیاں توں ویاہ پرتا چانداسی۔ حالانکہ نکاح لئی گٹری تے
 صندے دی رضامندی دادر بس اسلام وچ وی موجود اے۔ پیر واکر دار اصل وچ
 اوسے نظام دے خلاف بنیاد پرستی آواز اے۔ لیڈا پیر دے کردار توں جے
 آزادی توں تے حقوق توں دی آواز کہہ لیا چارے نال غلط نہیں
 پھوے گا۔ پیر اپنے حقن لئی کیویں لڑدی اے؟ اوہی بے باکی تے ثابت
 قدمی اینیاں مہر عیاں راہیں ملاحظہ کرو:

نئے وے رانجھیاں وادہ میں لاکھلی، سادے وس تھیں گل بے وس ہوتی
 قافی ما پیاں ظالمال بنھ توری، ہینڈی تینڈی ڈی دوستی بس ہوتی
 گھر کھڑیاں دے نہیں وسنا میں، ساڈی انہاں دے نال خرفتن ہوتی
 حال جیواں لئی ملال لئی رب صید، حال سال نال دوستی بس
 ہوتی

وارث شاہ نہ ٹھراں رنجیز دے تول، بھائی باب دے باپ دا
باب آفے

”پیر“ دے کردار معاشرے دے جیونہ جالگدے کردار:

پیر واقعہ بھائی پیر رانجھاری عشقہ کہانی اے پیر ایہدے لوہلے وچ
وارث شاہ نے دیں پنجاہ دے جیونہ جالگدے تے ساہ لیندے پانڈال
دی پھر ویں نمائندگی کیتی اے۔ قعدہ پیر دا پیر کردار اوس سٹھے دے پنجاہ
وچ جیونہ جالگدے موجود سی تے اج وی موجود اے۔ پیر، رانجھا، کیدو، ستی،
مولوی، لڈن، ملاح، قانی، مٹھی، نائن، چوچک، ملکی، سیدہ اکھڑا
رانیاں تے میرقال اوہ کردار نیں جیہڑے ہر سٹھے دے پنجاہ وچ موجود
تے آئندہ وی ناں بدل بدل کے موجود رہن گے۔ وارث شاہ دی پیر
سائفل اٹھارہویں صدی دے پنجاہ دے لوکاں دی اصل نمائندگی
کردی دے اے۔ کجھ ونکیاں ویکھو:

قافی:

صفا شرے دا ایہم فرد تے کردار ”قانی“ صنف دے مزانن انجاء دیندے اسی تے
نکاح وی پڑھاندا سی۔ وارث شاہ عہدہ واقافی کس کردار تے شخصیت دا
سائفل سی؟ ونکی ویکھو:

حضرت قافی تے پنج سدا سارے بھائییاں زمین تول کجھ پوایا اے
وڈھی دے کے بھو تیں دے بنے وارث بنجر زمین رنجینے تول آیا اے

کھاوں وڈھیال بنت ایمان دیناں ایہو مار پے قافیال ساریاں
تول

کیدو:
بیمار زمین رکھن والے نفساتی کردار پیر معاشرے وچ موجود رہندے نیں،
وارث شاہ نے ”کیدو“ دے کردار راہیں اوہناں دی بڑی ضرورت
نمائندگی کیتی اے۔ ونکی ویکھو:
وارث شاہ میاں ویکھو تنگ لنگی، شیطان دی گلا جگا ونڈی پے

ستی:
عورتاں دے فکر و فریب تے عیازی تول اکھڑا لگی ستی دا ایسا کمال
تے لاندوال کردار تخلیق کیتا اے جیہدے تول شیطان تے اوہدے
چیلے وی پناہ منگدے نیں:

شیطان شطو نگرے ہنہ جوڑن، مہتی گوردے اسین جوئییاں نی

عذیبی حالات:

واردت شاہ نے "ملال" دے کر دالتے را نچھتے ملال دے آپہن مکالمیل
راپیں اٹھارویں صدی دے پنجاب دے لوکال، موپو یاں، عذر سیاں،
مسیاں، نصاباں تے پڑھیاں دی عذیبی حالت ٹول بڑے خوبصورت
انداز نال نہ مرت ساڈے سامنے لیاند ۱۱۲ سلول ہمیشہ کی ایہہ سبھ کجھ
محفوظ کر کے تاریخ واحد وی بنادتا ہے:

ع واردت شاہ میاں پنڈت جھکڑیاں دی، بھوں فلان میت دا آیا تے
ع باس حلویاں دی خبر مڑ دیاں دی نال دعائیں دے جیوندے وار دے ہو
ع اک بھلے عین دا عین واچن ملال چند لہدے نال کڑ لیاں دے
سیاسی حالات:

اٹھارویں صدی دا زمانہ پنجاب وچ کئی تپاہیاں لے لے آیا۔ ۱۷۵۶ء اول
اورنگزیب عالمگیر دی وفات فکروں مفیدہ سلطنت زوال پذیر ہو نا شروع
ہو گئی تے دربار سمر مار وچ وی روے گوے شروع ہو گئے۔ نادر شاہ درانی تے
احمد شاہ ابدالی نے ملکی نظام درہم بہرہم کر کے رکھ دتا۔ پنجاب دا علاقہ احمد
شاہ ابدالی دیاں حملیاں، شکمال دیاں سازشاں تے مسلماناں دیاں
آپسی خانہ جنگیاں پاروں میدان جنگ بن گیا۔ معاشرتی، اقتصادی
سیاسی تے اخلاقی قدر لال زوال پذیر ہو گئیاں۔ واردت شاہ تے اسین ساری
صورت حال ٹول اپنی مشاعری وچ بہتری عینر جا بنداری نال بیان کیتا ہے۔
اوسنے سکھال دی فوج ٹول "کٹک پنجاب"، احمد شاہ ابدالی دیاں فرجال
ٹول "کٹک قندھار" تے نادر شاہ دی فوج ٹول "قزلباش جلاذ"
کہہ کے سیاسی حالات دا خوب نقشہ کھچیا ہے۔ مصرعے ملاحظہ کرو:
ع نرہ نینال دی دھار وچ پھب رہیا، چڑھیا بند تے کٹک پنجاب دا جی
ع پھرے چھندی چاؤ دے نال جٹی، چڑھیا غضب دا کٹک قندھار دیوں
ع قزلباش جلاذ اسوار خونی، نکل دوڑیا ارد بازار وچوں
واردت شاہ تے جدوں بدوش سنہا لیا اوس ویلے پنجاب دے حالات بڑے
پڑا شوب سی۔ اوسنے پنجاب دی افراتفری، کٹ مار، کھوہ کھج، معاشرتی

خرابیاں، سیاسی زوال، لوٹاں دے فکر و فریب تے ریگاری نول اک حساس
تے پاشھور قنکاری دی اکہ نال دیکھیا تے بیان وی کیتا۔ مثالان دیکھو:

ع انشرف خراب کمین تازہ، زمیندار نول وڈی بہار ہوتی
ع چورہ جود عمری یارنی پاکداسن، بھوت صفہ ملی اک تھول چار ہوتی

ع سارے فنک خراب پنجاب وچوں، سالوں وڈا افسوس قصور داراے

اخلاقی قدرال دازوال:

سیاسی تے معاشرتی حالات دی بہتری دے نال نال اٹھارویں صدی دا
پنجاب اخلاقی حوالے نال وی زوال پذیر ہو چکيا سی۔ وارث شاہ نے
صفاشرے وچ اخلاقی زوال نول محسوس کرفیاں ہدیاں اوہناں زوال
بڈ پیر قدال نول فیر نول زندہ کرن دا اہر کیتا۔ وارث شاہ اخلاقیات
دا مبلغ اے۔ اوہی پیر وچ تھاول تھائیں اعلیٰ اخلاقی کمال تے تعلیمات
دا فکر ملدا اے۔ وارث شاہ دیاں اخلاقی کلام معاشرے تے سماج دی اصلاح
کے وعظ تے تبلیغ دا درجہ رکھیاں نیں۔ کجھ مصرعے ملاحظہ کرو۔

ع وارث شاہ وہ سد اسی جیوندے نیں، چہنیاں کیتیاں نیک کماٹیاں نیں
ع وارث شاہ نہ سنگ نول رنگ آوے، لکھ سو پے دے وچ سمور پیتے
ع صلح کیتیاں فتح جے ہتھ آوے، مگر جنگ تے مغل نہ کیتے نی
ع جاتی مرن تے پوندیاں بھج باضیاں، بناں بھانٹیاں پر پے
پیر وارث شاہ وچ آفاقیت:

وارث شاہ نے اپنی حکمت و دانش تے سوچہ سیانف نال پیر دے
حقیقیہ فلسفہ قلمے وچ کئی کلام اجہسیاں کیتیاں نیں جو اج وی ڈھائی سد
سال گزرل دے باوجود ہنجریاں تے نونیاں شرویاں نیں۔ اصل وچ اوہناں
دیاں ایہہ کلام آفاقیت تے عالمگیر سپانٹیاں وارث وچ کیتیاں
نیں تے پیر عہد، دور تے تھال تے تسلیم کیتیاں جانہ یاں رہیں گیتیاں۔ کجھ
مثالان دیکھو:

ع کئی بھل گئے شاخ عمر دی تے ایتھے آبلنا لے نہ پایا ای
 ع کئی عمر تے وقت پھیر نہیں مڑدے، گئے کرم تے بھاگ نہ آوندے نی
 ع وارث شاہ جاں عاقبت خاک ہونا، ایتھے اپنی شان ودھائیے کیوں
 ع وارث شاہ نکوئی تے بندگی کرو مت نہیں جہان تے آوندو
 ع وارث شاہ نہ عادتال جانڈیاں میں، بھانڈیل گٹھے کپتے پوریوں
 پوریوں نی

زبان و بیان:

وارث شاہ دی پیرنوں مکھ رکھ کے زبان و بیان دے حوالے نال اوہنتوں
 پنجابی ادب دا بادشاہ آکھیا جاسکدا اے۔ وارث شاہ دی پیر دے ایسے
 ای انداز بیان، اسلوب تے زبان نے اوہنتوں اج ڈھائی سو سال نزل
 دے پاو جو دوی نہ صرف زندہ رکھیا ہویا اے بلکہ ہن تیکر لکھیاں جان والیاں
 "پیراں" وچ ممتاز تے اعلیٰ مقام دی دتا ہویا اے۔ وارث شاہ دے علم و
 فضل تے فنکاری پاروں چیمٹرا شاہکار تخلیق ہویا اے اوہ نہ مرث
 ہمیشہ جیونہ جاگد اتے زندہ رہوے گا سکوں وارث شاہ نوں وی
 زندہ جاوید رکھے گا۔

گدی گل:

گدی گل ایہہ پتی وارث شاہ اوہ عظیم تے پیر من بھاؤنا فنکارا اے
 چیمٹرا سدیاں بعد پیدا ہو نڈا اے۔ ایں گل دا ٹھکوال بڈوٹ ہو پدی
 تخلیق دہ پیر" اے کہ ڈھائی سو ورے بعد جہان مکروں وی اپنی مثال آپ اے
 تے لاچوب اے۔ ایہہ وی وجہ شاید ایہہ وی اے پتی "پیر" صرف قصہ نہیں سکوں
 پورے پنجاب دا انسان تیکو پیدا اے چیمبہ دے وچ پیر ہن وائے نوں دلیں پنجاب
 پارے پیر طرح دی انفارمیشن ملدی اے۔ ہند بعد وچ لکھ جان وائے قصہ وی پیر
 دی مشہوری تے چکا چونڈوں گھٹ نہیں کر سکے۔ وارث دی وڈ پائی اے پتی
 اپنیاں نوں اوڈ غیر زبان والیاں وی اوہنتوں خراج تحسین پیش کیتا اے۔
 اردو دے مشہور شاعر سید انشاء اللہ خاں دا وارث شاہ تے اوہی پیر
 نوں علاوہ پنجاب تے پنجابیاں ہی سانجھا خراج تحسین اے:

لہانی ایک سنائی جو پیر را نچھکی

تو اہل درد کو پنجابیوں نے ٹوٹ لیا

(سید انشاء اللہ خاں انشاء)

”پیر“ وارث شاہ دیاں فنی خوبیاں / یا ”پیر“ وارث شاہ واقفیدی
جاثرہ پیش کرو۔

وارث شاہ دی پیر پڑھیاں پتہ لگدا اے کہ اوہ اپنے عہد و مصدر، مورخ،
نباض تے نقاد ہوں توں علاوہ اپنے صحائفے دا ڈونگھا مشاہدہ کاروی سی
اوہ انداز فکر، قدرت مشاہدہ، فنی بلیغیت، وسعت نظری، شعری کمال
علم و حکمت، دانائی، سوجھ بوجھ تے اپنے عہد و شعری احساس تے پوریہت
کچھ ادبی ”پیر“ دیاں خاص خوبیاں نیں۔ اُتے درج ساریاں خوبیاں
دیاں مثالوں ”پیر“ دے عنفیاں اُتے ہاڈوں تھاہیں کھدیاں ہدییاں نیں
جین شاہ دے مطابق چھ پورا پنجاب تباہ ہو جاوے، مہرت ”پیر“ دا
نسخہ بیج رہوے تے پورا پنجاب نوں سرہوں اُساریا جاسدا اے ”پیر“
اجیسی پوتر تخلیق اے جی ایہہ جدوں نیکرز تہہ رہدے گی اوہوں تائیں
ساں بولی تے دیں پنجاب اپنی پوری آن، بان تے شان نال ہسدا کھنڈرا
جیونہ اچا لگدا تے صوجھاں ساں دار ہوے گا۔

پیر وارث شاہ دیاں کچھ خوبیاں درج ذیل نیں:
حمد باری تعالیٰ:

وارث شاہ نے پیر واقعہ سنندی دی شکل وچ لکھیا پر قائم بندال
والی اختیار کیتی۔ وارث شاہ نے بندال والی قائم تے پیر دی بکروی لڈیں
نیں بنائی سگدن اپنے دل پہلاں دے شاعر صقبل کولوں اُدھار لئی اے۔
وارث شاہ نے سنندی دی ہیئت تے آغاز مطابق مروجہ طریقے
دے تحت قصے دا آغاز حمد، نعت تے عنقیبت کردل کیتا اے۔ حمد باری
تعالیٰ دائرہ و لکھو:

اول حمد خدا اور دیکھتے، عشق کیتا سو جگہ را حول میاں
پہلواں آپہں رب نے عشق کیتا، مصتوفی پے نبی رسول میاں
نعت رسول مقبول:

نعت رسول مقبول وچ حدیث قدسی دے حوالے لیا تہہ گتے نیں۔ مقررہ
ویکھو:

ڈوٹی نعت رسول عقیدت والی، جنیں دے حق نزول لولاک کیتا
خاکی آکھ کے مرتبہ وڈا دتا، بے خلیق دے عیب تھیں پاک کیتا
منقبت محابہ کرم:

نبی پاک دی شان بیان کرن مگروں محابہ کرم فرام فری شان ڈھیر
عقیدت تے محبت نال بیان لیتی اے:

چارے یار رسول دے چار گدیر، بھے اک ہتھیں اک چڑھندے نہیں
الوبکر تے عمرؓ، عثمانؓ، علیؓ، ابو اپنے گنیں سو پیندے نہیں

بابا فرید لئی لکھی منقبت دا آفری مصرع ”رکھ درد پنجاب دا دور ہے جی“
اونیاں دیاں اسلامی تے پنجابی ادبی خدمتاں دے نال نال دیں پنجاب
نال محبت لینی اونیاں دی وطن پرستی اُتے وی چائن کھلا دیا اے:
شکر بخ نے آل مفا کیتا، رکھ درد پنجاب دا دور ہے جی
پنجاب دی تہذیب و ثقافت دی غائتگی:

وارث شاہ نے ”پیر“ واقعہ شروع کرن لگیاں بے نال پہلے پنجاب
دی تہذیب و ثقافت تے رسول دی تعریف کیتی اے جتھوں وارث
شاہ دی وطن پرستی دا پتہ لگدا اے۔ اونیاں نے صرف چار عمر عیاں
وج عنت ہزارہ، رانجھا قوم، بگڑو جواناں دارہین سپن، ٹھاٹھ پاٹھ تے
شان ہاں سب کچھ بیان کر دیا اے۔ مبالغہ آلائی ایہہ پئی عنت ہزارے
نل بہشت دا ٹکڑا تک آکھ گئے ہیں:

اک عنت ہزار لوں گل کیتے، جتھے رانجھیاں رنگ مچایا اے
چھیل گھر وعت آر بیلڑے نہیں، شد راک ہتھیں اک سوایا اے
والے، کولکے، حنڈرے، عجمہ ننگی، نوال ٹھاٹھ تے ٹھاٹھ چڑھایا اے
کہی عنت ہزارے وی آکھ سقال، گویا بہشت زمین تے آیا اے
وجہ تعینت قصہ پیر:

عثنی دے سروج لوازمات پورے کرن مگروں پیر واقعہ لکھن دی
وجہ ایہناں شرال راہیں بیان کر دے ہیں:

یاراں اسال نول آل سوال کیتا، عشق پیر نوال بنا پیتے جی
ایں پیر پوری جھوک داسبہ قصہ، جیسے سوہنی نال سنا پیتے جی

حکم من کے سببناں پیاریاں دا ہقعہ عجب بہار دا جوڑیا اے
 فیرہ جوڑے خوب درست کتیا، نوال پھل ملاب دا توڑیا اے
 بہت جیتو دے وچ تہیر تہرے، فریاد پہاڑ نل پھوڑیا اے
 سہار دین کے زیب بنارتا، جیہا عطر ملاب نچوڑیا اے

قادر الکلامی:

وارث شاہ دا انداز بیان اندکھاتے نرال اے اوہنوں ہر طرح دی گل پامانی
 تے سہولت نال تر جان دا علقہ قدرت و دل و دلچت سی ادہناں تے
 لفظاں نل اپنی مرفی نال توڑ مر وڑے بڑی سہولت نال ورتیا اے۔ تہیں
 لفظاں، قافیے، ترکیباں، اصطلاحواں تے روزمرہ ورتے قلعہ نل جہت
 تے نوال پون دتا اے:

افاں لبس کر گلاب لہے ناہیں، گالی دتیاں وڈا پاپ اوے
 بنی ذبہ دی پتی بہت بڑی، دھیال ماریاں وڈا شراب اوے
 لے جا میں بھیابنی نول، لوتی غیب دا معلول کہ تاب اوے

وارث شاہ "نہ مرٹراں رنجھڑے نول، بھاویں باب دے باب دا بلب اوے

کر دار نگاری:

وارث شاہ نے کر دار تخلیق کرن وچ خاصی محنت کیتی اے۔ کر داراں دیاں
 خفہ عیاں مثلاً خامیاں تے فرہیاں نل لفظاں تے شعراں راہیں اٹھاؤن
 دی کوٹیشن کیتی اے۔ وارث شاہ دے قلعہ زاو لکھ کید و سبھ نالوں جانہار
 کر دار اے جیہڑا یوری کہانی آتے چھاپا یو یا اے۔ ایہہ طرح مولوی، علاج،
 قافی، پتی، ہاکناتھ تے ووجے کر داراں دی تخلیق وارث شاہ دی فنکاری
 دا موئہ پلدا بندت اے۔ وارث شاہ دی کر داراں دے حوالے نال
 مرف اک اک مصرعے دی مثال ویکھو جیہدے نال کر دار دی پوزی
 شخصیت سامنے آجانہی اے:

صلاں دے کر دار دا نماندہ اک مصرع:

وارث شاہ میاں پنڈ جھکڑیاں دی، بچھوں ملال میست دا

آیا تے

کید و دے کر دار دی نماندگی:

وارث شاہ میاں ویکھو ٹنگ لنگی، شیال دی کلا جٹا ونہی پے

سہتی رہے کراڑوں کیوں شہان تے او پلے چیلے پناہ مندے نیں؛
 شیطان شیطونگترے ہتھ جوڑن، سہتی گدرو تے اسپیں جو کلبیاں فی
 صحاح نگاری:

وارث شاہ دی پیر ڈرامائی انداز وچ لکھیا قصہ اے۔ ڈرامے ٹی کراڑاں
 رے صفائے وی جانہ اریو تے فروری نیں۔ صحاح نگاری کرن و پیر کراڑاں
 دی عمر، مقام و سر تھ، زبان و انداز و غیرہ داخل رکھنا از حد فروری
 پورند اے۔ صحاح نگاری جہی جانہ اریو وے ڈرامے دی افادیت ادنی
 وور جانہی اے۔ وارث شاہ پوراں دی پیر وچ ایسے طرح دی جانہ اریو
 صحاح نگاری دیاں مثال ہاؤں ہاؤں حل جانہ یاں نیں۔ مثلاً مولی
 تے رانچھے رے صفائے، لڈن ملاح تے رانچھے وچ صفائے صفائے، قافی تے پیر
 رے صفائے، سہتی تے رانچھے رے صفائے تے لائے باغ وچ پیر تے رانچھے
 دی ملاقات فگروں پیر تے او پدیاں سہلیاں رے صفائے لاجواب نیں۔
 پیر رے لکھج ویدے قافی تے پیر رے صفائے رے کجھ چونو پیں صفر عی و ملاوٹ
 کرو:

قافی سدیا پیر جن لکھج لولا جی، نہ ڈھی ویر بیٹھی نہیں بولدی اے
 جواب قافی

کھیرا حق حلال قبول کرٹوں، وارث شاہ بن بیٹھی ہیں ڈھٹھنی
 دے شرع دے مارا دھیر ڈیساں، کراں عمر خطاب ڈرینا لولا پیرے
 جواب پیر

کھاؤں وڈھیال بنت ایمان وچین، ایہو وار پدے قافیاں سدیاں لولا
 جواب قافی

جیہترے چھڈئے راہ حلال دے لولا، تگن نظر صرا دی مارین گے
 سراپا نگاری:

سراپا نگاری وچ شاعر کراڑاں دی پیر لولا لے کر پیراں تیکر اک
 انگ دی تریف کرا اے۔ وارث شاہ تے پیر دی سراپا نگاری وچ ایہے سوال
 دے جو پیر وکھاتے نیں۔
 علاقہ کرف پیر داسرا پیا؛

ہونٹھ سرخ یا قوت جیوں لعل چمکن، ٹھوڈی سبب ولایتی سارا وچوں
 دنہ چنبے دی لڑی کھنیں موتی، دانے لکھ حسن انار وچوں

منظر نگاری:

واردت شاہ نول منظر نگاری کرن وچ کمال حاصل اے۔ اوہناں نے پنجاب
رے پنڈال تے دیہاتی کلچر نول منگہ رکھ کے دن چڑھن دی چیمبری منظر نگاری
کیتی اے شاید اوہدی وڈھی مثال پورے پنجابی ادب وچوں وی نہ مل سکے۔
مردنہ ونگھو:

چٹری چوکی دی نال جاں ٹرے پانہ ہی، پیاں دودھ دے وچ مدھائیاں نیں
اٹھ غسل دے واسطے جاں دودھ دے سیمیاں رات نل چیمیاں نے
فائیاں نیں

جذبات نگاری:

واردت شاہ اک ساہر نفسیات دان سی۔ اوہنوں لکال دے مزاج تے
روپا پڑھن وچ عبور حاصل سی۔ اوہناں جذبات نگاری وچ اپنی این
مہارت دا ثبوت دتا اے تے ”پیر“ وچ کئی تھاں تے جذبات نگاری
دے دوہیا نمونے پیش کیتے نیں۔ ات ونگھو:

پیر آکھدی بابلا عملیاں نول، نیں عمل ہٹایا جامیاں
پور بھی کلال منظور ہوتیاں، رانجھے چاکھیں رسیا نہ جامیاں
تبتیہاں تے استعارے:

پیر واردت شاہ وچ تبتیہاں تے استعاریاں دی ڈھیر ورتوں ملدی اے۔
واردت شاہ دا کمال ایہہ اے کہ اوہناں نے تبتیہاں تے استعارے اوپرے
نیں ورتے سنگوں ایہہ سارے پنجاب دی تبتیہاں و لقا سنت تے وسوں
وچوں لے گئے نیں۔ پیر دے سراپے وچ استعمال ہونیاں تبتیہاں ونگھو:

کہی پیر دی کرے تریف شاعر متھے چمکد اتن عابنتاب دا جی
خونی چونڈیاں رات جیوں چن دوالے، سرخ رنگ جیوں رنگ
کھیاوتیاں تے قرب الامثال:

کھیاوتیاں تے قرب الامثال کتے قوم دے وڈکیاں تے سپائیاں دیاں حکمت و
دانش بھریاں کلال ہونہیاں نیں۔ واردت شاہ دی ”پیر“ وچ حکمت و دانش
دیاں اجیہیاں کئی کلال نیں جو قرب الامثال دا روپ وٹا گئی نیں تے آج
وی ڈھائی سو سال گزرک مگروں لکال وچ عام مقبول نیں۔ وراظ کھو:

واردت شاہ این عشق دے فرخ وچوں، کسے پلے نہ بہ ہٹری ڈ مٹری پلے
واردت شاہ چھپا تے خلق کولوں، بھاویں اپنا ای گڑ بھائی جی

تلمیحاں:

قصے و ج تھاؤں تھایش فنہ پی، نثر فنہ پی، معاشرتی تے تاریخی واقعات مل
تلمیحاں راہیں اشار کتیا گیا ۷۷ فنہ پی حوالے دیاں کجھ تلمیحاں و لکھو جیہڑیاں
کے نہ کہے ایہہ واقعات اول ارشاد کر رہیاں نیں۔

ربا وہ پاتیں قبر شہر ڈتے، جیہڑا گھت مزعون ڈ بایاتی
جیہڑا نازل ہو یا زکریے تے، اوہنوں گھت شہرینہہ جیہڑا بایاتی

مقطعے

مقطعے اوہں بشیر یا معرے لعل اُتھدے نیں جہیدے و ج شاعر اپنا تخلص
استعمال کر دیا ۷۷۔ وارث شاہ دی پیر دے کل 631 بندہ نیں تے تہر پہا، پربندہ
دا اخیر بلا صغریہ مقطع ۷۷ جہیدے و ج وارث شاہ دا تخلص تے لکھی نہ لکھی
حکمت و دانائی دی گل کیتی گئی ۷۷۔ مثلاً:

وارث شاہ اوہ سدای جیونہ تے نیں، جہیناں کیتیاں نیک بھائیاں
وارث شاہ ہنہ بھڑے دی لاج ہنہ بی، کھیٹے ساتھ تال پارا تار پتے
نیں

مقولہ شاعر:

مقولہ شاعر دے عنوان نال کجھ بندہ "پیر" و ج شامل نیں۔ مقولہ شاعر
دے بندہ اصل و ج کھیٹا لعل ہٹ کے پھونڈے نیں تے ایہدے و ج شاعر اپنے
و لعل اپنی گل بات تے لعل لعل پیاں کر دیا ۷۷۔ مقولہ شاعر دا اک بندہ
ملاحظہ کرو:

مقولہ شاعر

حکم منے سمجھاں پیاریاں دا، قصہ عجب بہار دا جوڑیا اے
فقرہ جوڑے خوب درست کتیا، نوال پھل ملاب دا لوڑیا اے
بہت جیتو دے و ج تدبیر کرکے، فریاد پہاڑ لعل پھوڑیا اے

تمثیلی رنگ:

وارث شاہ نے پیر دا سارا قصہ تمثیلی رنگ و ج پیش کیتا ۷۷۔ ادنیہ قصے دے
آشری بندہ (631) و ج ایہں تمثیلی دی آہوں ای تشریح و تفسیح وی کردی
۷۷۔ مثلاً پیر لعل مراد روح، رانجھے لعل کلبوت (جگم)، بالنا تھ لعل پیر
کامل، پنج حواس لعل مراد پنج پیر، فانی حق دی علامت، جھیل (ولاج)
لعل مراد اعمال، منکر نگر عیال لعل، عزرا پیل پھیڑے لعل تے لید و لعل

شیطان ملعون آکھیا اے۔ کچھ مسرعبیاں دائرہ نہ دیکھو:
 پیر زُوج تے چاک کجنت جانو، بالناہ ایہہ پیر بنایا
 کیدو لنگا شیطان ملعون جانو، جس نے وچ دیوان پھرایا
زبان و بیان:

وارث شاہ دی پیر نول منگہ رکھئے زبان و بیان دے حوالے نال اوہنوں پنجابی ادب دا بادشاہ آکھیا جاسکدا اے۔ ”پیر“ وارث شاہ دے انداز بیان، اسلوب تے زبان نے اوہنوں اج 250 سال گزرن دے باوجود وی نہ صرف زندہ رکھیا ایویا اے بلکہ ہن تک لکھیاں جان والیاں 100 نالوں وچ ”پیراں“ وچ ممتاز اعلیٰ مقام وی دتا ہوا اے۔ وارث شاہ دے علم و فضل تے فنکاری پاروں جیہڑا شاہکار تخلیق ہو یا اے ایہہ نہ صرف ہمیشہ جیو نہ جاگدا تے زندہ رہیوے گا سکوں وارث شاہ نول وی زندہ وچا وید رکھے گا۔
وارث شاہ دی سلا پنا:

وارث شاہ نے اپنی لکھی ”پیر“ دیاں خوبیاں دا ذکر درج ذیل مسرعبیاں وچ کتیا اے:

پر کہ شہری آپ کرین شاعر گھوڑا پھیریا وچ نخاس دے میں
 پوہن گھبر دسین وچ خوشی ہوئے پھل بیجیا واسطے باس دے میں
 وارث شاہ نول کئی ڈوجیاں زبانال دے شاعران نے منظور و خراج
 تحسین پیش کتیا اے۔ اردو دے معروف شاعر سید انشاء اللہ خاں انشاء
 نے اپنی غزل دے اک شعر اپن وارث تے اوہی پیر نول ایچ وڈ پایا اے
 کہ کمال کر دتا اے:

کہانی ایک سنائی جو پیر را نچکی
 تو ایل درد کو پنجا بیوں نے ٹوٹ لیا

پنجابی دے پہلے نقاد تے معروف شاعر مولوی احمد یار مولوی نے ”پیر“ نول ایچ وڈ پایا اے:

وارث شاہ جندہ یا لے والے والے 1905ء پیر بنائی
 احمد یار کیمے ایس جیسی اٹکل میں نہ آئی